

Kalba yra gyva dėka tų, kurie ja kalba

Daiva TAMOŠAITYTĖ

Švietimas, gimtoji kalba lietuviui visada buvo kai kas daugiau nei natūrali aplinka, saugi terpė, kurioje galėjo skleistis kūrybos versmė ir klestėti gyvenimas, kylantis iš prigimtinės teisės mokytis ir šviestis taip, kaip lėmė tėvų ir protėvių palikimas. Atrodo, ši teisė yra savaime suprantama. Tačiau ilgalaikė patirtis rodo, jog ne visiems pasaulyje leidžiama naudotis prigimtinėmis dovanomis. Paprastai jei gimtoji kalba netenka valstybinio statuso reikšmės, nevartojama pagrindinėse institucijose, raštuose, moksluose, ji pradeda susti, o tauta taip pat netenka galimybės plėtoti savo mentalitetą ir kultūrą lygiagrečiai su tautomis, kurios gimtąją kalbą įtvirtinusios kaip neginčijamą ir gerbtiniausią dalyką visuose visuomeniniuose reikaluose.

Kalbų padėtis labai įvairuoja: kasdien pasaulyje miršta senos kalbos, tarmės, nyksta jas vartojančiųjų skaičius, o kartu į nebūtį pasitraukia unikalios etninės kultūros. Mokslininko žvilgsniu tai didelis, negrižtamas praradimas, fundamentalesnis nei taip pat kasdien nykstančios augalų ar gyvūnų rūšys. Tačiau spartėjantis gyvenimo ritmas, asimiliaciniai procesai, klimato kaita ir demografiniai sprogoimai Azijoje, Afrikoje užgožia šias problemas, jos tampa raritetu ir ekskliuzyviu užsiėmimu protams, kurie suvokia tokių praradimų žalą. Akivaizdu ir tai, kad kalboms, kurios dar neseniai turėjo ir kol kas tebeturi politinę reikšmę dėl įtvirtintos ir iš inercijos tebevykdomos hegemonijos valdymo procesuose, iššūkį meta kalbos, kuriomis kalba jau ne milijonai, bet milijardai žmonių.

Kita vertus, nedidelės, bet valstybingumą išsaugojusios tautos turi žymiai geresnes sąlygas ginti gimtąją kalbą kaip unikalų augalą ar gyvūną nei valstybes praradusios gerokai gausesnės žmonių bendrijos. Šis palyginimas yra nepernelyg gražus, nes kažin ar galima lyginti puoselėjimą gamtinių retenybių ir tų dalykų, kurie įkūnija aukščiausius žmogaus būties pasiekimus. Vis dėlto ne tik Lietuvoje nelyginant plynai iškertamų miškų plotai sparčiai retėja kalbos masyvai, kai tuo

pačiu metu didžiulės lėšos ir dėmesys skiriamas kovai su menkesnėmis blogybėmis, mėginant pagerinti sąlygas dalykams, kurių paplitimui, egzistencijai ar integralumui niekas negresia.

Nepalankiai susiklosčius istorinėms aplinkybėms, kelis šimtmečius tolydžio siaurintas lietuvių kalbos ir tarmių arealas atsiliepia kalbos kokybei ir jos ateičiai. Kalbos draudimas ar priverstinis mokslas svetimomis kalbomis, jos menkinimas, laikymas antrarūše ar nepajėgia išreikšti rafinuotesnių būties fenomenų tiek carizmo, tiek vėlesniais sunkiais laikais vertė ginti gimtąją kalbą kaip tvirtovę. Pasisekus ne tik kasdienos reikalai, bet ir mokslas, kultūra išaugdavo iš lietuvių kalbos ir literatūros, poezijos, dainos. Kuo labiau plėtėsi mokymas gimtosiomis lytimis plačiaja prasme, tuo tvirčiau, turtingiau ir gausiau vešėjo visi kiti socialinės būties metmenys.

Kalba yra gyva tik per tuos, kurie ja kalba. Žmonių skaičiaus mažėjimas, nutautimas, emigracija yra rykštės, kurios lietuvių kalbą palietė itin skaudžiai jau XX ir XXI amžiuje. Jos išsaugojimas ir vaidmuo nūdien iš esmės skiriasi nuo ankstesnių laikų, kada ja kalbėjo vientisesni arealai ar salos, kada sėkli sankloda, atskirtis nuo globalių invazinių procesų iš dalies leido ją išsaugoti. Taip pat ir tai, kad Lietuvoje gimtoji kalba nebėra draudžiama, ji kol kas turi valstybinį statusą, keičia santykį ir pobūdį su diaspora. Dėl okupacijų priversti emigruoti žmonės kitaip žvelgė į gimtąją kalbą, suvokė egzistencinę būtinybę ją saugoti. Šiandien apgaulinga laisvė formuluoja dažnai paviršutinišką požiūrį į lietuvių kalbos išlikimą, jos vaidmenį, nors jau plika akimi matyti, kad atviros sienos, humanitarinių mokslų išstūmimas iš svarbiausių pozicijų, kitų kalbų įtaka, nuolaidžiavimas kelia grėsmę jos kokybei.

Atkurta valstybė demokratiniiais pagrindais sudaro unikalią galimybę ne tik išsaugoti, bet ir plėtoti lietuvių kalbą, kurios reikšmė, turtingumas ir senumas yra pripažinti pasaulyje kaip neginčijama vertybė, antraip baltistika kaip tokia neegzistuočiau. Leidžia įstatymais paversti ją ypač stipria politine institucija, iškeliančia Lietuvą iki nebūtų aukštumų – tai yra, pagaliau įtvirtinti atkovotą teisę tautai visokeriopai reikštis per įgimtas medžiagines ir nemedžiagines struktūras, iš kurių lituanistika ir jos pagrindu plėtojamas švietimas yra ir privalo būti dominuojantis veiksnys.

Kad pavojai lietuvių kalbai nepraėjo, rodo nenaujas ir kibus, lengvai paaiškinamas, bet žalingas, trumparegiškas ir negarbingas reiškinys, kai ne tik

nėra įsisąmonintos (atskirais atvejais netgi sąmoningai ignoruojamos) istorijos pamokos, bet ir toliau per švietimo ir valdžios struktūras, įtakingas akademinės grupės mėginamos stumti šiandien visiškai neadekvačios ir platesniame pasaulio kontekste, jei lyginame save su susipratusiomis valstybėmis, tiesiog tragikomiškai atrodančios lietuvių kalbos mistifikavimo, menamo nereikalingumo, mėginimo dekonstruoti jau sukurtą vientisą jos funkcionavimo organizmą svetimais potvarkiais tendencijos.

Kitaip, negu informacinio karo dalimi, ir labai svarbia, tokio lietuvių kalbos persekiojimo, koks dabar vyksta su pagreičiu per aukščiausias institucijas, ir nepavadinsi. Ir tatau, mūsų nuomone, yra kur kas pavojingesnis dalykas, negu paskutiniaisiais dešimtmečiais įsigalėjęs troškimas kuo greičiau praturtėti, vartotojiškos ir nudvasintos visuomenės triumfas, mėgavimasis greita nauda, prioritetų niveliacija, nes tokie procesai gana greitai parodo nagus, o tada stengiamasi kuo greičiau gelbėti tai, kas dar liko. Tipiškais dezinformacinėmis žinutėmis galima įvardinti nuolat kalamus teiginius: „Lietuvių kalba yra per sunki“, „taisyklingai išmokti kirčiuoti neįmanoma“, „bendrinė kalba yra dirbtinai (taigi neleistinai!) sukonstruota pagal suvalkiečių tarmę“, „lietuvių literatūra yra ne privalomas, o pasirenkamas dalykas“, „airiai prarado kalbą, bet vis tiek yra airiai“, „LDK puikiai apsiėjome be raštijos lietuvių kalba“ ir panašius. Nuo tokio „pažangumo“ netoli iki pasitenkinimo kirilica ir svetimų raidyno sudarkyta lietuvių kalba, pilna barbarizmo. Atgal į balanų gadyne kviečiantys lietuvių kalbos niekintojai paverčia niekais ne tik daugelio metų lituanistų pastangas gryninti ir puoselėti kalbą ir raštiją, bet daro gėdą kitataučių akyse. O taisyklinga, graži, toliau besivystanti ir viešajame sektoriuje griežtai specialistų prižiūrima lietuvių kalba yra ir turi būti mūsų valstybės politikos neginčijamas prioritetas ir pamatas. Juolab, kad tinklaveika sudaro idealias sąlygas ne tik prieiti prie visų mokymo šaltinių, bet ir galimybę ją platinti, ja didžiulis, kviesti mokytis visus, kam įdomi mūsų kultūra.

Visa tai reikia turėti galvoje, jei norime gimtąją kalbą apginti Lietuvoje ir pasaulyje. Viena vertus, lietuviai užsienyje turi kaip ir anksčiau sudėtingą uždavinį mokyti vaikus papildomose pamokose, o padidintas krūvis ne kiekvienam uždega meilę Tėvynei ir kalbai, kuria aplinkiniai nekalba. Kita vertus, tos kitos kalbos gali būti pavyzdys, kaip reikia gerbti lietuvių kalbą, nesvarbu, ar ketini grįžti į Tėvynę. Išėiviai savaip gali ir aktualizuoti gimtosios kalbos reikšmę. Pirmiausia tuo, kad galėtų palaikyti idėją apie šios kalbos senumą ir vertingumą ne tik patiems

lietuviams, bet ir pasauliniam filologijos mokslui. Nykstant ir mažėjant ja kalbančiųjų gretoms ir, kaip anksčiau buvo nurodyta, gausėjant norinčiųjų ją paskelbti atgyvenusia ir kone nereikalinga (vėl - virtuvės kalba), jie galėtų iškelti idėją apie sustiprintą kalbos saugojimą per tarptautinio lygmens įstatymus ir institucijas. Mūsų istorija, geopolitinė padėtis ir daugelis kitų veiksnių lietuvių kalbą daro bent jau mums išskirtine ir didžiai saugotina, todėl jai būtina skirti išskirtinį dėmesį. Nors tai pirmiausia turėtų būti padaryta valstybiniu lygmeniu, užsienio lietuviai gali įnešti didelį indėlį, turėdami tiesioginius ir gausius ryšius su įvairių valstybių atstovais, galinčiais padėti tokią ar panašią mintį realizuoti. Jeigu jiems rūpi Lietuvos ateitis, gyvendami svetur ir mokydamiesi iš sėkmingų pavyzdžių, jie gali net ir paprotinti suprovincialėjusius mūsų valstybininkus ir universitetinius administratorius.

pasauliolietuvis.lt

„Lietuvybė pasaulyje“

Mielai pasidalysime svetainėje skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

